

# VAN ALLE MARKTEN THUIS

## Deel XIV - Slot

### DE MARKT ALS TERECHTSTELLINGSPLAATS

*Markten en kerkhoven  
verzamelplaatsen van  
levenden en doden -  
daar leer je een stad kennen.*

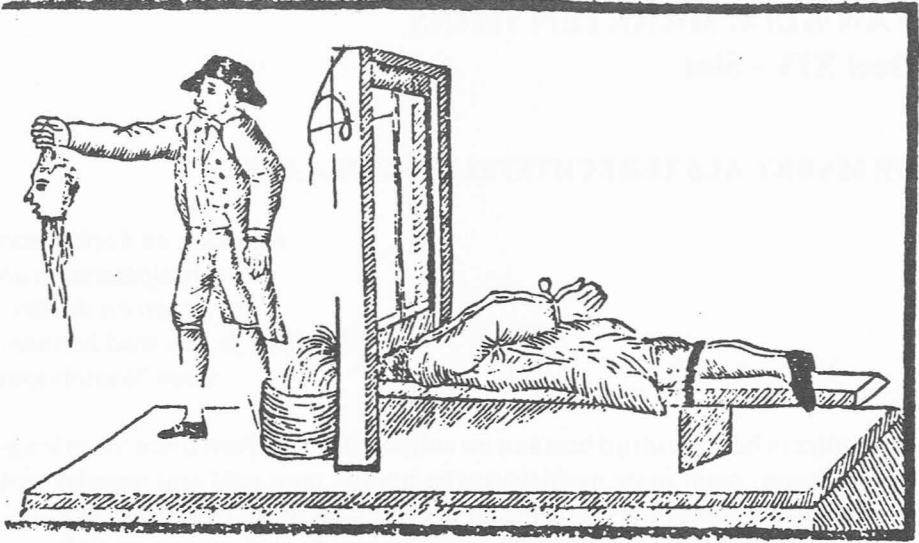
Cees Nooteboom

Misdadigers hebben altijd bestaan en zullen dit wel blijven doen tot in lengte van dagen, maar in de middeleeuwen hoefde men echt zijn moeder niet vermoord te hebben om op de meest draconische wijze bestraft te worden. Gevangenisstraf als zodanig bestond niet en werd enkel toegepast als bewarende maatregel in afwachting van de berechting.

Zij die de rechtspraak beoefenden hadden met de strafuitvoering een dubbel doel voor ogen : 1° de bestraffing van de boosdoener zelf, maar 2° niet in het minst het stellen van een afschrikwekkend voorbeeld. En een ding is zeker : daar waren onze voorvaders goed in. Reeds bij het naderen van de stadspoorten werd men geconfronteerd met de galgen, het galgenveld of de galgenberg langs de toegangswegen, alsof men wou zeggen : “Bezint eer ge begint. Zo behandelen wij hier het geboefte”.

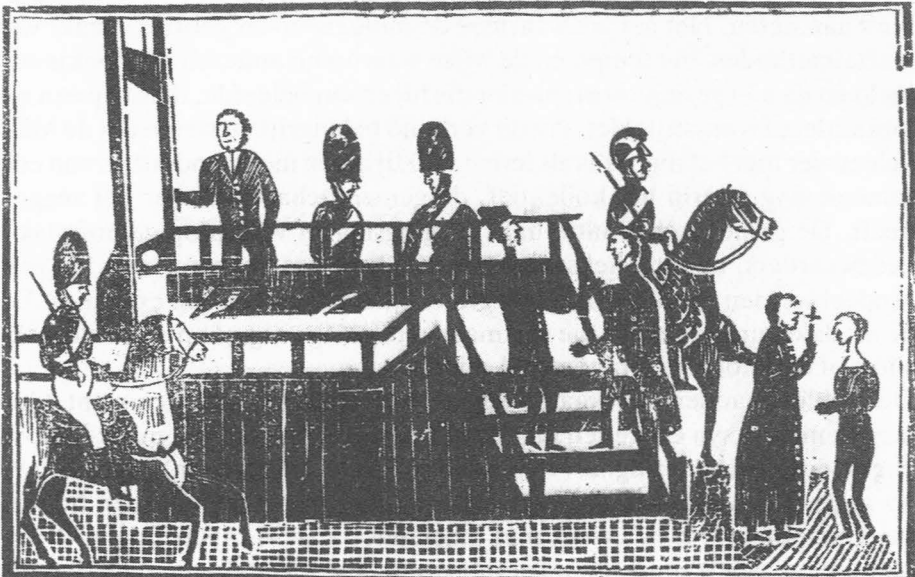
De lezer moet zich, om dit artikel ten volle te begrijpen, een andere mentaliteit aanmeten. Het gemak waarmee de middeleeuwer gebruik maakt van martelmethodes, het tempo en de wijze waarop hij anderen het hoekje om hielp en de niet geringe dosis plezier die hij er aan beleefde, duidt op een totaal andere levensstijl. Het is in dit verband belangrijk te weten dat de Middeleeuwer niet belangrijk is als individu. Hij is een nietig onderdeel van een samenleving waarin het kollektief, de gemeenschap het voor het zeggen heeft. De gemeenschap uitte haar zeggingsmacht vooral op geloofsvlak : eedzweerdens, kettens, heksen en toverkollen, waarzeggers; voor het merendeel werden zij slachtoffer van gruwelijke martelingen en executies. En de modale burger werd in die tijd maar al te graag vergast op een radbraakshow of een stook-de brandstapel-middag.

De rechters hadden een waaier van afschrikwekkende straffen want “den hangman doet syn executien met den vyere (vuur), swaerde, putte (levend begraven), quaertieringhe (vierendelen), rade (radbraken), spriete (Y-vormige galg voor zelfmoordenaars), galghe, slepinghe (op een houten slee), nypinghe (in het vlees met gloeiende tangen), afsnydinghe (tong, hand, neus, keel), kortooren (oor afsnijden), doorstekinghe (van de tong



met een gloeiend ijzer), uitooginghe (de ogen uitsteken), geeselinghe, schavotteringhe (ten toon stellen), en diergelycke naer de costumen ende usantien van den lande” (naar de lokale gebruiken en gewoonten).

Een voorbeeld stellen waar geen volk is heeft geen effect. Waar kon men dus beter de straffen laten uitvoeren dan op openbare plaatsen met veel toeloop, nl. de marktpleinen. Te Gent waren de Vrijdagmarkt, de Korenmarkt, de Vismarkt, het Veerleplein en de Botermarkt daarvoor de meest aangewezen plaatsen.



## DE VRIJDAGMARKT

Een zeker Jan Caerel Lancksweert, een bakker, had zijn hoogzwangere vrouw met een stok bewusteloos geslagen. Toen ze niet snel genoeg naar zijn zin het hoekje om ging, sneedt hij haar de keel af. Eenmaal deze snode daad gepleegd, vluchtte hij naar Luik, waar hij kort daarna aangehouden en terug naar Gent gebracht werd. Na op last van de schepenen van de Keure gefolterd geweest te zijn, bekende hij zijn misdaad. De schepenen veroordeelden hem op 9 november 1569 om op een "hurde" (d.i. een soort slee, een mat van gevlochten dunnen taaie wilgetwijgen gebruikt voor het vervoer van veroordeelden) gesleept te worden van aan de gevangenis van het "Sausselet" (op de plaats van het voormalig pakhuis waar nu het hoofdpstkantoor staat) tot op de Vrijdagmarkt, waar hij op een liggend "dweerskruis" geplaatst werd. Vervolgens moest de beul hem armen en benen breken met een ijzeren staaf. Het vonnis luidde : "Om aldaer op een schavot u lichaem levendigh op een dweers houten kruis geraebraekt midtsghaeders met een scherp snydende mes uwe keele afghesneden te worden datter de dood naer volght".

De doodstraf werd naar oud gebruik nog dezelfde dag van de uitspraak uitgevoerd. De schepenen en de Groot-Baljuw sloegen daarbij dit schouwspel gade van uit de vensters van het "Tooghuis". Dit was steeds de geplogenheid bij een terechtstelling op de Vrijdagmarkt. De eigenaar van dit pand werd daarvoor behoorlijk vergoed want in 1669 werd er "Betaelt den proprietaris van het hooghuis op den vrydachmarct de somme van 20 sch.(ellingen) gr.(oote) ter causen dat schepenen van den keure ghebruict hebben de voorcamere als men up de selven marct justitie doet". Zij gebruikten daar ook "winen ende spisen", deze wijnen zijnde "malveseye, Ypocras ende andere dranken". Het Tooghuis bevindt zich langs de zuidzijde van de Vrijdagmarkt nr. 49, kant Groot Kanonplein - Kammerstraat ongeveer ter



hoogte van het standbeeld van Jacob van Artevelde doch iets meer richting Kammerstraat. De woning valt op door zijn prachtig gesculpteerde eikehouten deur.

In 1629 mochten de hoogwaardigheidsbekleders nogmaals een kijkje nemen door dezelfde ramen om het letterlijk aflsachten van een verrader bij te wonen.

"In dit bovenschreven jaer, den XVII dach van Septembre, wiert upde Vrijdachmaerct justitie ghedaen van eenen borgher van Ghendt, die ghenamemt was Joachim Pijn, omme dat hij

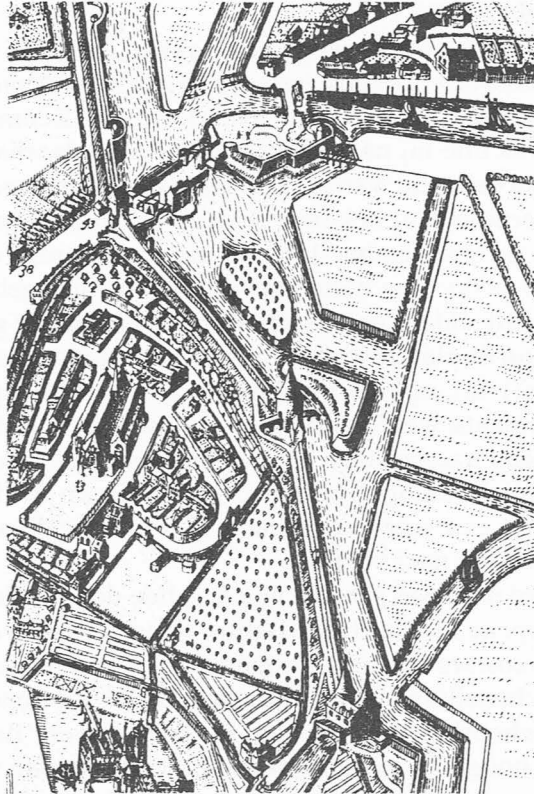


Fig. 1. Centraal op de kaart : De Herderstoren, alias Begijnturre, bijgenaamd Josse Pijnhoofdstoren, tussen de Brugse Poort (boven) en de Rabot torens (onder). (Kaart Hondius, 1641, Eigen verz.).

de stadt van Ghendt met verraderie meende ghelevert thebben jnde handen vanden prince van Oraingnen, onsen viant; hij wiert van tSauselet tot upde Vrijdachmaerct ghesleept up een hurde, ende aldaer up een schavot eerst zijn een handt afghecapt ende daernaer ghehanghen ende daernaer wederom up tshavot gheleyt, sijnen buyck open ghesneden ende al zijn jnghewant daeruyt ghetrocken ende daernaer ghevierendeelt ende de sticken aen een halfve galghe ghehanghen up diveersche quaertieren vande stadt, ende thoof t ghestecken ter Beghijnen turre uuyt.”

De halve galg waarvan sprake had de vorm van een omgekeerde L, met steunbalk. Een hele galg had de vorm van een omgekeerde U, met twee steunbalken. De Begijntoren was een versterkingstoren midden de huidige Begijnhoflaan. Bij collectorwerken werden de grondvesten ervan enkele jaren geleden blootgelegd. Men is hem lang “Joachim Pijnhoofdstoren” blijven noemen. (Fig. 1).

De juiste plaats waar de terechtstellingen meestal plaatsgrepen was ter hoogte van het “Tooghuis” en “Het Toreken”.

## **DE KORENMARKT**

Had een terechtstelling op de Koornmarkt plaats, dan bekeken de schepenen het gebeuren van op de verdieping van het estaminet “den Cleene Oliphant” juist naast het “Sausselet” gelegen. De stadsrekeningen maken ook hier regelmatig melding van de verfrissingen die door de grote heren genuttigd werden tijdens de executies. Hier grepen vooral de verhangingen plaats. De twee er naastliggende huizen heetten “den grooten Oliphant” en “thasewindeke”. Laatstgenoemd café werd ooit nog door een familielid uitgebaat en is bij ietwat oudere Gentenaars zeker nog bekend.

Het was gedurende de tweede helft van de 16de eeuw, tijdens de godsdiensttroebelen dat de Koornmarkt bijna dagelijks het toneel was van terechtstellingen. De beschuldiging luidde bijna steeds : ketterij of afvalligheid en zorgde voor hallucinant spektakel. Een der eerste terechtstellingen van die aard had plaats voor het Sausselet de 7de september 1566. Marcus van Vaernewyck beschrijft de executie door verhangning van drie protestanten in zijn boek “Beroerlicke Tyden”. Aangezien dergelijk spektakel een bepaald deel van de bevolking revolteerde had men de hele Korenmarkt afgezet met soldaten, cavalerie en infanterie. De autoriteiten sloegen de bedoening zoals gewoonlijk gade van achter de vensters van de “Cleene Oliphant”. Het is merkwaardig, de katholieke Van Vaernewyck, die anders zo bekend stond om zijn zachtmoedig en humaan karakter, de ontelbare executies door het vuur, het koord of het zwaard te horen goedpraten. Hij betreurt de gruweldaden, maar vindt ze toch onontbeerlijk om het katholicisme als staatsgodsdienst te verdedigen : “Schepenen ende raet van Ghendt ... hebben sommighe corrumperende leden uut d’lichaem der ghemeente willen snijen, updat de zelve onghecorrigiert blijvende, niet en zoude occasie gheven van meerder quale ende trouble”.

Het was eveneens voor het Sausselet dat de terechtstelling plaatsgreep van de vermaarde beeldhouwer Jérôme Duquesnoy, die wegens zogezegde “sodomie” tot de brandstapel veroordeeld was. Hij werd aan een paal gebonden en levend verbrand. Hij liet niet af om te protesteren en hield zijn onschuld vol tot op de brandstapel. Hij had de kinderen enkel als model gebruikt. Zijn laatste werk was de graftombe van bisschop Triest die men nu nog kan bewonderen in de St.-Baafskathedraal te Gent. Het doodvonnis werd door de schepenen uitgesproken op 28 september 1654 en nog dezelfde dag ten uitvoer gebracht. “Omme dieswille dat ghij Jeronimus du Quenooy ... u soo verre hebt vergheten van op diversche plaetsen ende ter diversche stonden te commiteren het crime van Sodomie..., recht doende condempneeren u op de cooremerct deser stede aen eene staeck ghecoordt ende verbrandt te woorden in asschen...”

# MAST EN DANNEELS.

## GEDAREN BINNEN DE STAD GENT,

Over twee grauwaerne Moordenaren, de welke vyf moorden gedaen hebben in een Huys omtrent de Lieve Vrouwe-Broeders, hebbende vermoord Broeder en Zuster met hun dry Nichten, waer voor zy hun rechtveerdige Sententie hebben ontvangen op den 3<sup>o</sup> December 1763, van voor eerst met gloeyende Tangen vyf brokken uyt hun lyf geneepen te worden, en dan levendig geraeybrackt te worden, en daarna geslagen op den Kop met eenen Hamer ofte handboom, en alzoo voorts in het vuur gesmeten te worden tot dat de dood hun volgt, breeder te verstaen in dit Lied.

STERNE: — *Hes liq ik hier in dees ellende.*

1. **M**AST en DANNEELS, die moordenaren,  
Die blyven onder 't volk bekend;  
Die namen blyven afschuw baren,  
Nog onder 't volk van 't oude Gent,  
Het is ook wreed wat ze eens misdreven,  
Het doet van schrik het herte heven.

2. Jan Mast was kraekind van de stede,  
Fernaed Danneels een knipersgast;  
Zy waren raw en bots van zede,  
In drank werd al hun geld verkwast,  
Aen 't spel verslaefd werd 't werk verlaten,  
Ter wyl ze altyd in kroegen zaten.

3. Voor drank en spel er geld moest wezen,  
En werken wilden zy niet meer;  
In strich zy dan zonder treeren,  
Verloren schaemte en deugd en eer.  
Dan weer gespeeld en weer gedronken,  
Dan weer geschonken en geklonken.

4. 't Liep goed eerst af; de rockeloozen,  
Zy daelden dieper steeds in schand:  
Zoo gaet het altyd met de boozen,  
In wie de drift der helle brandt.  
De schrik is uit hun hert gevaren,  
Van dieven worden 't moordenaren.

5. Aen 't vrouwbroersklooster woonden Heere,  
Het was een ryk en oud rentier,  
Hy leefde stil, in deugd en eere,  
Met zyne brave zuster hier.  
Mast trachtte Danneels te verleidn  
En moordea zonden ze alle beiden.

6. Het middernacht ner was verstreko,  
Dan klouken ze aen Van Doevrens woon,  
Zy moesten hem noodzaaklyk spraken,  
Zoo zegden zy op zoeten toon,  
De man was goed, en zonder schromen,  
Liet hy de schelmen binnen komen.

7. Een hamer werd thans opgeheven,  
Jan Mast die sloeg hem d'heersens plat;  
Danneels, door w'este drift gedreven,

Heeft zyne zuster aengevat.  
Hy sloeg haar yselyke wonden,  
Zoo heeft zy ook de dood gevonden.

8. Twee menschen in hun bloed daer zwoomen;  
Maer boven klonk een hulp gekreet,  
Zy zyn de trappen opgeklimmen,  
Verwoed, als zinneloozen wreed.  
Dry zusters, woonend in een kamer,  
Die vielen onder hunnen hamer.

9. Vyf lyken! om wat goed te stelen,  
Wat zilverwerk en diamant!  
Ziet hen den buit daer nu verdeelen  
Met bevend' en lebloede hand!  
Maer nu 't geweten komt hen knagen,  
Geen rust by nacht meer of by dagen.

10. Zy zyn de stad dan uitgelopen,  
Verscholcn zich nu hier dan daer;  
Zy wilden hungen buit verkoopen:  
Dit bracht hen dieper in gevaer:  
't Gerecht had hen ja 't spoor gekregen,  
En zocht hen op nu aller wegen.

11. Te Ryssel werd DANNEELS gevonden,  
In eene herberg daer gevat;  
In een kapel werd MAST gebonden,  
In 't Schreiboorn van de Gentsche stad.  
Zy werden in de boei geslagen,  
Tot als het ner der straf zou dagen.

12. De straf was wreed, die zy hier vonden,  
Ter Vrydagsmarkt zyn zy gesleurd,  
Op eene herde vast gebonden,  
Die 't naekte lichaem wreed verscheurd  
Dan werden beiden vast gegrepen  
En niet een gladdo tang geneepen.

13. Zy werden in een vuur gesmeten,  
En heide levendig verbrand!  
Dit was 't gevolg van plicht vergeten;  
Wie luiheid oert vervalt in schand.  
O laet ons deugd en vlyt beminnen,  
En zuiver zyn van ziel en zinnen.

EINDE.

Fig. 2. Moordlied op de terechtstelling van Mast en Danneels op de Vrijdagmarkt te Gent op 3 december 1763 wegens het plegen van "vyf grauzaerne moorden". (Bibliotheek Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen, doos 18, blad 51).

Op 7 augustus 1595 worden nog enkele geuzen verbrand. Van den Vijvere beschrijft het als volgt : "... Item alsnu smaendachs den VII Ougste daernaer zoo waeren dese neghene vrijbuyters (Geuzen uit Zeeuws-Vlaanderen) up den Coornaert gherecht, zeven ghehangen ende twee verbrant, te weten den eenen Mesdach, van Ghendt ende den anderen, die met hem verbrant was, was van omtrent Gheertruyenbeerghe (Geertruidenberg, vestingsstadje in Nederlands Noord-Brabant), die ooc jn sijn hoofd zeere ghequetst was. Dese twee, die verbrant waeren, storfven guesghesint, ende dander vijf storfven Rooms catholijc; daerom wierden zij begraven. Ende daer was een vande zeven, die Mesdach zeer beclaechde doen hij quam upden trap vanden Sauselette om te gaen hanghen, siende naer het huuseken, daermen Mesdach jnne verbranden soude, segghende : "Mesdach, Mesdach, o povren Mesdach."

Dat niet alle terechtstellingen meteen lukten verhaalt Van den Vijvere weer. Op 2 juli 1580 stond de beul met beschaamde kaken.

"Jn dit zelve jaer, den II Julij, was upden Coornaert, (Korenmarkt) voor het Olieslaghers huus, onthoof den langhen Jaspas, ende leelicken ghefaelt, zoo dat hij (de beul) diveersche slaghen slouch eer thoof af was. Ende daer wiedzender noch twee andere quaetdoenders ghehanghen. Ende desen bovenscreven Jaspas was ooc eene gheweest vande principale, met Martken Moeraert, die tsente Michiels de catholijcke predicatie hielp upsmijten met bloote messen."

Een voorgebod van 8 oktober 1539 stelde dat alle vreemdelingen zonder werk die zich binnen de stad bevonden, "binnen zonneshijne", t.t.z. binnen de 24 uur, de stad moesten verlaten. Wat dezen betrof die in het Sausselet opgesloten zaten voor allerlei onbenullige misdaden, besloot men ook hen vrij te laten. Om er helemaal zeker van te zijn dat ze toch niets ernstiger mispeuterd hadden, nam men zijn toevlucht tot een origineel middel : men deed ze "staen op een scavaut voor 't Sausselet of ze iemant kende".

Vooraleer de Koornmarkt te verlaten keren we nog even terug naar het Sausselet. Tot voor de annexatie van ons land bij Frankrijk op het einde van de 18de eeuw waren er te Gent lagere rechtbanken die men "Smalle Wetten" noemde. De rechters van deze hoven noemde men "Vinders". Hun oordeel werd gevraagd over minder belangrijke zaken en hun taak bestond er grotendeels in de partijen te verzoenen. Bij gebrek aan verzoening moest men "goet ende cort recht ten alderminsten coste" spreken, aldus het wetboek. Er waren toen 6 dergelijke rechtbanken in de stad : twee in de St.-Jansparochie (St.-Baafs), twee in de St.-Michielsparochie, één in de St.-Jacobsparochie en die van St.-Niklaas. De vindere van laatstgenoemde parochie zetelden in een zaaltje van het Sausselet op de Koornmarkt. Er waren o.a. drie tribunalen van deze vindere : één voor het vleeshouwersambacht, één voor de vishandelaere en een derde voor de lakenhandel. Deze vindere waren de "Halheere", omdat ze ook in de Laken-

halle zetelden en waarover wij het reeds uitgebreid hadden in het artikel over de Lakenhalle.

## **DE VISMARKT**

Cecilia, dochter van de heer van Lemberch (een Duits ridder), die zich valselijk voor Mevrouw van Guyenne, oudste zuster van Philips van Bourgondië uitgegeven had, werd, na door de hangman op de pijnbank gelegd te zijn, gedurende drie opeenvolgende dagen ten toon gesteld op een schavot in het midden van de Vismarkt.

Ook werden er misdadigers en veroordeelden aan het publiek getoond alvorens verbannen, gehalsrecht of op een of andere wijze gestraft te worden. Ze werden dan tot groot jolijt van de marktgangers bespot, uitgehjouwd en niet zelden met rottigheid en vuilnis allerhande bekogeld. Omdat men daarin niet te ver zou gaan plaatste men daar meestal een stadswacht bij.

Het oudste pilorijn wordt vermeld in de stadsrekening van 1326-1327 maar het gebruik was zeker reeds veel langer in zwang. Het bevond zich naast het oude Vleeshuis. De Groentenmarkt was namelijk tijdens het Ancien Regime verdeeld in drie rechtsgebieden. Vooreerst paalde het rechtsgebied van de stad aan het leenhof van de abt van St.-Pieters (Op de plaats van het gebouw Groentenmarkt nr. 4) dat als een enclave in de stad lag. Op de plaats waar het heiligenbeeld "O.L.V. met den inktpot" tegen de zijgevel van het Vleeshuis staat, was een derde rechtsgebied, nl. een leen van de grafelijke burcht van de Oudburg. Het was op dat rechtsgebied dat de "stok ter Vismarkt" stond. Er is reeds sprake van in 1296. Waarschijnlijk had men hier niet te doen met een kooi of munit en ook niet met een verticale paal, maar met een schandbalk voorzien van gaten en overlans middendoor gezaagd, zodat de twee delen konden geopend en gesloten worden om de slachtoffers "in den stoc" te zetten "met beede (beide) de beenen". Daarin kwamen vooral dieven terecht.

Pelorijn komt van het Frans "pilori", wat schandpaal, schandbalk of kaak betekent. Bij de uitbreidingswerken aan het nieuw Groot Vleeshuis werd de oude schandpaal afgebroken en werd er door de bouwmeester Gillis de Sutter een nieuwe kaak voorzien langs de uiterste rechterhoek van de gevel langs de Vismarkt. De mooie smeedijzeren bank heeft tot op heden de tand des tijds getrotseerd en is met zijn drie smeedijzeren draagijzers met ijzeren leuning voor de plankenvloer, zijn drie consoles met gotisch tracerwerk voor de zitbank en vier stevige halsringen nog steeds te zien op de huidige Groentenmarkt. Men bereikte het verhoog langs een trapje aan de zijde van de Vleeshuisbrug (Fig. 3). In 1783 werd het Pilorijn gedeeltelijk door de bovenbouw van het "Galgenhuisje" ingemetseld. Toen was de gewoonte om mensen ten toon te stellen reeds lang in onbruik. Van af de tweede helft van de 16de eeuw gebeurde dit voor het Sausselet en later voor het stadhuis op de Botermarkt.



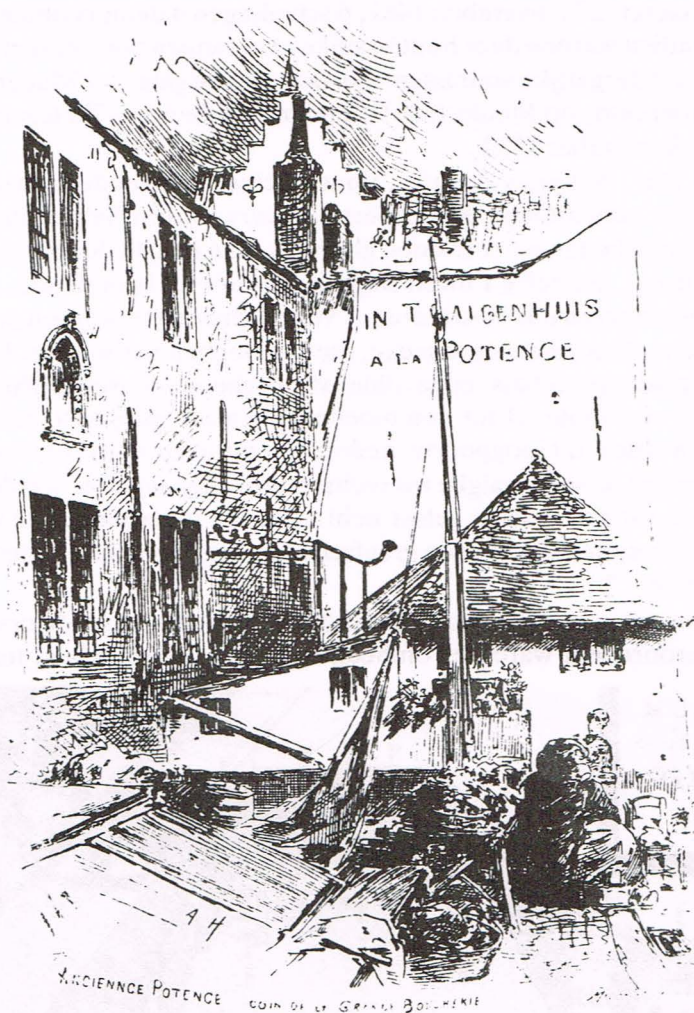


Fig. 3. De schandbank tegen de gevel van het Groot Vleeshuis naar een prent van Armand Heins/Michelet (Eigen verzameling).

### **KUST NU MIJN OREN...**

Toen de vier palen op de Vismarkt nog van hout waren, sprak men al eens de straf uit iemand met zijn oor aan de schandpaal te nagelen. Men liet de veroordeelde daar dan staan tot wanneer hij zichzelf losgerukt had, wat niet ging zonder dat het oor doorscheurde, een zeer beschamende straf. Bij ons kon men dit niet aan de schandbank doen, gezien ze van ijzer was. Dit is zo gebleven tot op het einde van de 15de eeuw.

Op 15 augustus 1481 heeft men "Betaelt meester Cornelis de Meersman, scarpcoc (beul), van 17 personen te naghelen metter hoore an de staeken

der Vischmaerct, 27 Novembris 1481, 6 schellingen 4 deniers obolen groote”. Kort nadien werden deze houten staken vervangen door stenen pilaren (Fig. 4), zodat dergelijke vonnissen voortaan aan de galg “ter Muden” (buiten de Muidepoort, op Meulestede) dienden te gebeuren. Zo lezen we : “Actum 10 September 1539.

Omme dat ghij, Philippus Andries, filius Michiel, u lovende dienaer ende ontfangen van eenen Geert Knockaert... u vervoordert hebt... diversche schaemele landslieden meer te doen gheven... dan heurlieder portie en advenant bedroeg, het zelve t’uwen singulieren profyte beoudende... Mijneheeren condemneren u te restitueren... voorts ghestelt te worden op eenen waeghen gebonden an eenen staecke, metten ooghen verbonden, hebbende een strop aen uwen hals, ende alhier voor schepenuuse ghegheeselt te werdene op uw bloote lyf tot den bloede ende alzo ghevoert ende ghegheeselt te werden d’Hoogpoorte neder, ter poorten uytte tot onder de galghe ende aen de selve galghe uw rechter oore ghenagelt te werdene, aldaer staende tot ghy u selve gelost hebt... wijsen u verbannen te worden vijftigh jaeren uytten lande ende graefschappe van Vlaenderen, beter daer uytte dan inne...”

De pilaren werden evenwel nog gebruikt om bepaalde misdadigers die tot geseling veroordeeld waren er omheen te leiden om er geheel hun straf

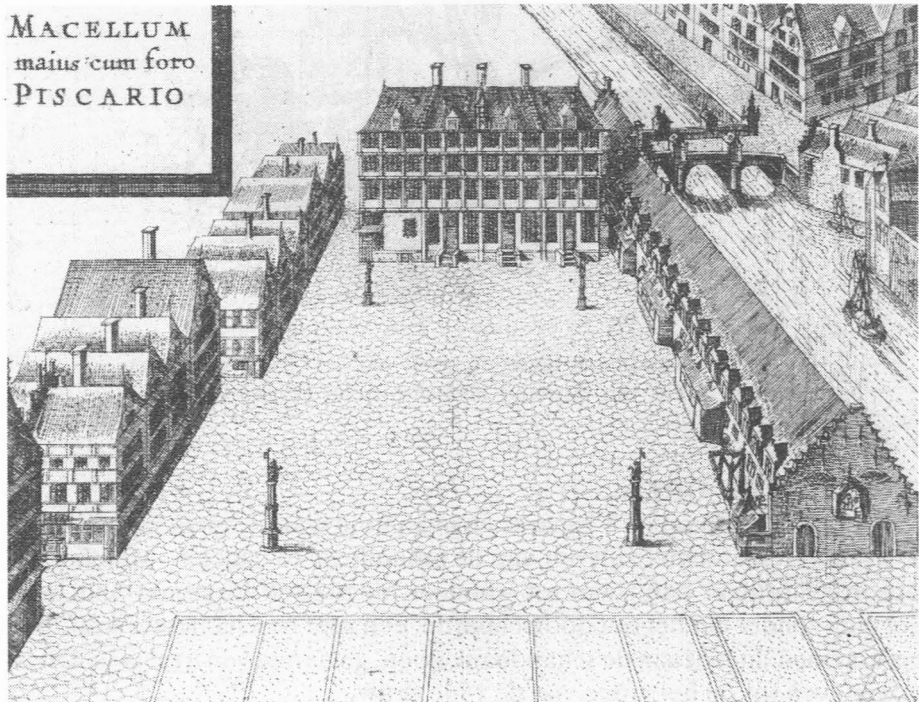


Fig. 4. De vroegere Vismarkt met de vier pilaren en het Groot Vleeshuis met galg en schandbalk (Flandria Illustrata, Sapderus).

of een deel ervan te ondergaan. Zo gebeurde het in 1587 zekere Cornelis Steenman, openbaar ontvanger, die over de schepenen “quaede maaeren” had rondgestrooid (kwaad had gesproken) rond de pilaren geseseld werd. In 1518 viel Jan van der Meersch, die in een gevecht Marten de Vedelaere verwond had, hetzelfde lot te beurt : hij zal geseseld worden “met sceerpen roeden up zijn bloot lijf, zo datter ’t bloet naervolghe, van der poorte (van sgraven casteele) tot den pilaeren vander Vischmaert deser stede van Ghent tot wederomme binden zelven casteele”.

Eedzweerders, straatschenders en boosaardige vrouwen dwong men een “heike” te dragen. De “heike” was een soort ton waardoor het hoofd en de armen werden gestoken en die als een huik of mantel op de schouders rustte. In de stadsrekeningen over 1490-1491 vindt men de kosten aan de scherprechter betaald om “dat hij de heycke heeft gedaen draghen, te wete ne eene vrouwe persoon, die een bruoet (druid) de croone van den hoofde trac, drie reysen” en ene Lieven van de Putte, plichtig aan “oneerbaer en onberoerlich leven” en aan “grooten horribelen eede”, moest in 1539 de “heike” dragen langs de Hoogpoort en rond de vier pilaren van de Vismarkt, waarna men hem voor vijf jaar uit stad en land verbande (Bouc vanden Crime 1538-1539, p. 145).

Onder de bezoekers van het pilorijn telde men niet alleen godslasteraars maar ook meinedigen, afzetters en bedriegers, valsspellers, toverkollen en landlopers. Het gebeurde wel eens dat verwanten of vrienden de scherprechter konden omkopen en dat het slachtoffer een of ander te drinken kreeg, waarop de schepenen prompt overgingen een bevel uit te vaardigen dat de scherprechter Andries niet meer mocht toelaten dat de dorst van zijn patienten geleest werd. Zo moesten van af 31 maart 1539 hen de handen op de rug gebonden worden.

## **DE KRAANLEI**

Aan de Vleeshuisbrug, in het zicht van de Vismarkt, het Vleeshuis en het Veerleplein, stond de kraan. Het hijstoestel dat normaliter op vredige wijze gebruikt werd voor het lossen en laden van allerlei goederen, werd ook gebruikt voor het uitvoeren van de zonderlinge straf van het hangen in de mand. Het was o.a. de straf voor Godslasteraars die om geen vloekje verlegen zaten. De oudst gekende toepassing ervan, vinden we in de Baljuwrekeningen over 8 mei - 5 juli 1431 : “Aan den beul om, op bevel van den baljuw en de schepenen van Gent, Klaas, geheeten Kwade Klaas in de mand gesteld te hebben, betaald voor gerief en loon 12 schellingen parisis”.

Hoe ging men te werk ? Men plaatste de veroordeelde in een mand aan een koord die door een katrol “eenige ellen” in de hoogte gehesen werd en daar hing men dan, hoog en (althans voorlopig) droog. Op 12 juli 1454 werd weer een man ten toon gehangen. 5 juli 1455 was het de beurt aan Jan, “geheeten met den Ghelde”. In het Ballingboek vinden we de reden die aan-

## DE DOODSTRAF.

*Op eene langzame en treurige wyze.*

Komt, nadert my en luistert naar myn zangen,  
Geen vrolykheid en past nu in dit lied.  
Want voelt gy niet uw borst van afschrik prangen,  
Als gy 't schavot, als gy een doodstraf ziet.  
Het is dat God gebiedt aan alle menschen  
Dat elk van ons zyn overmaesten mint.  
Gy moogt geen mensch vervloeken of verwenschen:  
De moordenaar is ook een moederskind.

Bedenk eens wel wat wanhoop voor een moeder,  
Wanneer haer kind moet sterven op 't schavot.  
Bedenk eens wel voor zuster, vrouw of broeder  
Wat wreede slag en wat afgryslyk lot!  
Helt medely met al die arme menschen,  
Gy allen die uwe eer en faem bemint.  
Beklaegt hun lot, gy moogt ze niet verwenschen:  
De moordenaar is ook een moederskind.

Als in 't kasteel 't schavot wordt opgeslagen,  
Blyft in uw huis ver' van dit schriktooneel;  
En loopt toch niet nieuwsgierig rond den wagen,  
O neen! en neemt in 't treuspel toch geen deel.  
Blyf aen uw werk, lyk alle brave menschen,  
Bidt God dat nooit het kwaad u overwint.  
Een hoofd valt neêr: gy moogt daer niet naar wenschen.  
De moordenaar is ook een moederskind.

Gy vrouwen blyft by uwe kleine kinderen,  
Daer is uw plaats, maer niet by een schavot!  
Dat passend bloed zal uwen slaep verhindren,  
Blyft in uw huis: aanroept den naem van God!  
Uw kinderen ook zyn zwakke, brooze menschen,  
Wie weet of 't kwaed hen ook niet eens verblindt.  
Weg van 't schavot! hoe kunt gy daer naar wenschen.  
De moordenaar is toch een moederskind!

## EXTRAKT.

By arrest verleend door het Hof van Assisen der provincie Oost-Vlaanderen, zittende te Gent.

Is den genaemden JAN-BAPTIST DE WAET, oud 30 jaren, bakkersknecht, geboren te Overveche, by Bousset. Verwezen tot de doodstraf en in de proceskosten, met bevel dat hy is onthoofd den 4 Augusty 1855, op eene der Openbare Plaetsen der stad Gent.

Als overtuigd van in den nacht van 30 January 1855, te Gent, de genaemde Clemence Walmere, vrijwilliglyk en met voorbedachten rade te hebben gedood; welken doodsdrag voorafgegaen, vergezeld of gevolgd is geweest door diefte tener som van omtrent de 250 franken.

## PIER EN LYN.

*Stemme: Op een aengename wyz.*

Al wie wil hooren een nieuw lied,  
Hoe Pier met Lyn ging trouwen?  
Het houwelyk was maer geschied  
Het was hun al berouwen:  
Den eersten dag 't was al gelach,  
Men zag er niet dan slempen;  
Een Pier en Lyn zeer vrolyk zyn  
Met bassen en met trompen.

Den tweeden dag weer vrolykheid  
Met allerhande bieren;  
Zy kregen daer veel schooñghed  
Om 't huis mede te versieren:  
Haer zuster Maei gaf een schuapraei,  
Klaes die gaf pot en pannen,  
En Jakkemyn gaf nicht Katlyn  
Een vat met kopren banden.

Jan-oom gaf kiekens in het kot;  
Pries-oom die gaf een verken;  
Marilyn gaf eenen mostaerdpot,  
Een schup om mede te werken;  
Een Jaane-moei gaf hun een koei;  
Aqjen gaf hun een tange,  
En Pierken Wal gaf hun een' val  
Om maizen mede te vangen.

Fig. 5. Dat niet iedereen de publieke terechtstellingen in dezelfde mate waardeerde, blijkt uit het bovenvermelde lied waarin men de op sensatie beluste menigte aanmaant "verr' van dit schriktooneel" te blijven, "niet nieuwsgierig rond den wagen te lopen" en "aen het werk te blijven. Daer is uwe plaats", maar niet bij het schavot. Op de achterzijde drukt men dan toch maar het verslag af van de onthoofding door de guillotine van de roofmoordenaar Jan-Baptist De Waet "op 4 augusty 1855... op eene der Openbare Plaetsen der stad Gent. (Waarschijnlijk de Vrijdagmarkt) Zo waren voor- en tegenstanders tevreden! (Verzameling bib. v.d. Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen, doos 17, liederenbundel D, lied 3, blz. 1 & 2).

leiding was tot deze eigenaardige straf: "10 november 1483 werd Pieter Meersman gesteld in de mande (en) 50 jaer (verbannen), omme dat hij bi costume quade, felle ende orribele eede zweerd, nomende leden Gods" en verder: "Actum prima decembris 1483 Lievin Boudins, alias Scuurkin, (gesteld) in de mande (en verbannen) 30 jaar, omme de groote eede, bij hem ghezworen van de leden Gods ende van ruutheden (ruwheid)". 4 mei 1484 werd Jan van der Bruggen in de mand gehangen en 50 jaar gebannen, "van quaden, fellen ende orribele eeden van den leden Gods". Ik mag er niet aan denken dat iedere keer dat ik mij bij een knutselwerkje op de vingers

timmer, ik in de middeleeuwen daarvoor in de mand zou moeten hangen en in 50 jaar Gent niet meer zou binnen mogen !

De strafplaats was niet altijd dezelfde. Andere vonnissen spreken van : “ende voorts upgesteld te worden in een mande met eerde (aarde, modder) gheslegen te wordene ter plaetsen, daer scepenen alsdan ghelieven sal”. In dit geval zal de sukkel wellicht boven de begane grond gehangen hebben. We weten echter zeker dat men ze soms boven het water hing : “Betaald aan den beul om op het pilorijn gezet te hebben, Michiel van Laere, 20 s.(chellingen) p.(arisis); item om zijn tong met een gloeiend ijzer doorboord te hebben 20 s.p.; item om hem met roeden gegeseld te hebben 20 s.p.; item om hem in een mand gehangen te hebben aan de kraan, ter oorzaak van de groote eeden, die hij zwoer, 20 s.p.”. Waarschijnlijk was het bij deze wijze van straffen de bedoeling, dat de man zichzelf bevrijdde door de koord door te snijden met een mes. Een gelijkaardig vonnis uit het Nederlandse Veere in Zeeuws-Vlaanderen spreekt van : “te hangen in de mande ende te vallen in het water”, want onder de kosten in 1509-1510 door de beul gedaan toen hij Hooskin Moscoot in de mand hing, lezen we : “voor de mand, voor een koord en voor een mes, 12 s.p.”, waarbij het mes dan meegegeven werd om zichzelf los te snijden. In 1536-1537 zou dit lot nog te beurt vallen aan Jan Tlelin en in 1537-38 aan Joos Heyns en Gillis Gijs. Voor zover bekend zouden dit de laatste strafuitvoeringen van die aard geweest zijn te Gent. Men kan zich levendig de vele toeschouwers op de Vleeshuisbrug en op de Kraanlei joelend en schreeuwend voorstellen, terwijl het lijdend voorwerp hulpeloos boven de begane grond hing en zowel letterlijk als figuurlijk van alles naar het hoofd geslingerd kreeg, van verwensingen tot modderkluiten en paardevijgen, of, aan de kraan met onder hem het Leiewater, zijn enig eindpunt. Het gebeurde zelfs dat hij niet eens het mes hoefde te gebruiken en dat de bodem van de mand voor het gewicht van de man niet sterk genoeg was en hij onder luid gejuich “door de mand viel”, wat de vernedering nog groter maakte.

### **HET VEERLEPLEIN**

Wie vandaag de dag als valsemunter aan de kost wil komen, hoeft niet meer te vrezen voor een verschrikkelijk einde. Heel anders was het lot dat destijds deze booswichten beschoren was. Gezien op de geldstukken de beeltenis van de vorst voorkwam, werd valsmunterij als majesteitsschennis aanzien. Daarom behoorde het alleen het hoogste rechtsorgaan in het graafschap toe recht te spreken in dit “geprivilegieerd geval”. Gezien de Raad van Vlaanderen zetelde in het Gravensteen, grepen de executies dan ook plaats voor dit slot, nl. op het Veerleplein.

Een tweede reden was dat het grafelijk muntatelier er van 1353 tot 1491 en van 1581 tot 1584 binnen de omheining van het kasteel gelegen was. Het was pas Lodewijk van Male (1346-1384) die er in slaagde op het grond-

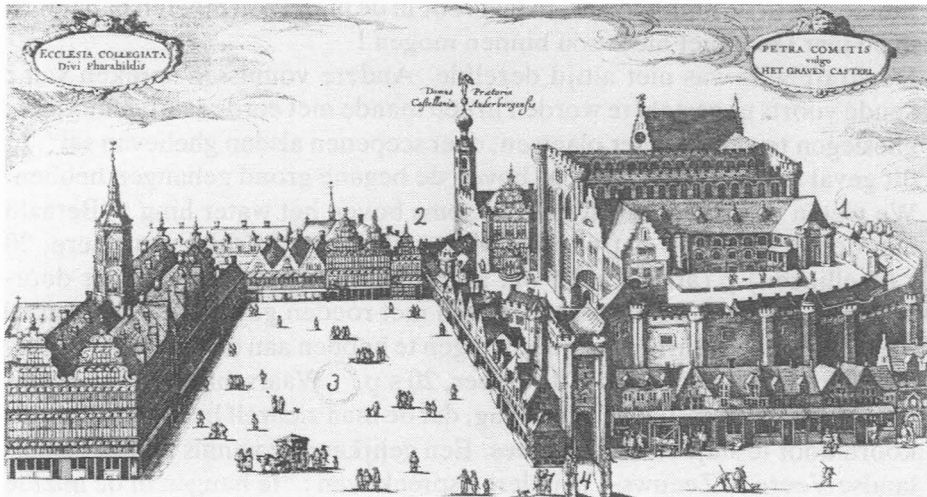


Fig. 6. Het Gravensteen : zetel van de Raad van Vlaanderen. Het muntatelier (1) was waarschijnlijk gelegen tegen de donjon of ten noorden tegen de omheiningsmuur. De “baliën” of houten borstweringen met de afbeeldingen van Albrecht en Isabella, waartussen recht gesproken werd en executies plaatsvonden (4). Verder zien we nog de “Hoofdbrugge” of “Onthoofdingsbrug” (2) en het Veerleplein met de kring van witte “calseyden” (3) die de executieplaats aanduidde. (Flandria Illustrata - Sanderus, 1641)

gebied van de Franse koning zijn munten te laten slaan.

Waarschijnlijk was het muntatelier gelegen tegen de donjon of ten noorden tegen de omheiningsmuur aangebouwd (Fig. 6 nr. 1). Onder de verantwoordelijkheid van een muntmeester werd het vervaardigen van munten toevertrouwd aan een goudsmid. De meeste leden van het ambacht der goudsmiden woonden en werkten in de Lange Munt, in de omgeving van het Gravensteen. Ook de straatnamen als Korte Munt en Geldmunt slaan op het muntatelier.

De oudst gekende strafuitvoering betreft een zekere Willem Deynoot, die valse Karolussen gemaakt had in 1530. Het zou hem niet goed bekomen, want hij werd “gezoden op het Veerleplein” zegt de oorkonde van de Raad. Daartoe metselde Lieven van Male in het midden van de markt een fornuis, waarvoor hij 3.000 bakstenen en 20 karren klei gebruikte. Op de oven legde men zes dikke ijzeren staven om er de ketel op te zetten die met water gevuld was. 's Nachts reeds stookte men het vuur waarvoor men 75 bussels hout nodig had. 's Morgens haalde Nikolaas Bertram, de beul, de veroordeelde op het rond de oven gemaakte schavot. Willem Deynoot had zijn laatste nacht in het Gravensteen doorgebracht onder permanente bewaking, en dit om hem te beletten zelfmoord te plegen. De beul bond hem aan handen en voeten en hing hem de beurs met vals geld aan een touw om de hals. Onder zijn ogen werden de smidse en de matrijzen waarmee de valse muntstukken vervaardigd geweest waren verbrijzeld. De man werd opge-

tild en in de reusachtige ketel ziedend water geworpen. Toen de executie volbracht was, trok de beul het lijk bij middel van een koord uit de ketel, stak hem in een zak waarop hij naar de galg te Mariakerke werd gevoerd om er als afschrikwekkend voorbeeld te blijven hangen.

In 1543 was Baziel Pannekin hetzelfde lot beschoren. De rekening voor zijn behandeling behelst o.a. de volgende post : “Betaald aan Jan van Oostende, smid, om twee vorken te hebben geleverd, dienende om den patient in den ketel te houden tot aan zijn dood, 25 schellingen”. Enkele gelijkaardige vorken zijn nog te zien in het museum in het Gravensteen. De laatste soortgelijke uitvoering greep in 1697 plaats. Toen werd Isaac de Longueville, valse munter, “met den ketel” ter dood gebracht. Het vonnis zegt dat hij zal worden geworpen in een ketel met ziedende olie en water, kwestie om de zaak nog wat meer te laten sputteren...

In 1731 werden twee gevluchte valse munters veroordeeld om “in effigie” (>Fr. : beeltenis) te worden gekookt in een ketel met olie en water gevuld. Men deed dit toen echter met twee poppen van stro. Daar komt de uitdrukking “een strooien man” vandaan, als men iemand bedoelt die handelt in de plaats van een ander. Van Werveke schrijft in 1927 : “De juiste plaats op het Veerleplein, waar de valsche munters werden gezoden, is aangeduid door een kring van witte kasseien”.

Gezien zowel de Raad van Vlaanderen als de kasselrij van de Oudburg een belangrijke rechterlijke bevoegdheid hadden, moesten ze kunnen beschikken over het vereiste juridisch apparaat. In het Gravensteen waren kerkers, gevangenen in het poortgebouw en een vergeetput in het “huis van de graaf”. De meeste strafuitvoeringen grepen plaats op de Hoofdbrug (Fig. 6, nr. 2), het Veerleplein (Fig. 6, nr. 3) en tussen de “baliën” (Fig. 6, nr. 4), waar destijds de leenmannen van de Oudburg in de 12de eeuw ook in open lucht recht spraken. Deze “baliën” waren twee houten borstsweringen aan weerszijden van de toegang, tot 5 meter buiten de poort reikend. Zij bestonden reeds in 1282 en werden in het begin van de 17de eeuw versierd met de beelden van Albrecht en Isabella, onze landvoogden.

Op deze plaats werden ook gevangenen ten toon gesteld, landlopers werden er met roeden geseseld en met gloeiende ijzers gebrandmerkt. Dit brandmerken of “sleutelen” was niet alleen voorbehouden aan het gemeen. Schepenen die hun klauwen uit de stadskas niet konden houden stonden enkele warme ogenblikken te wachten. Men moest maar maken dat het niet geweten was, zoniet “dat men de selve corrigeren zoude gelijc eenen dief”... “Waert ooc zo, dat dezelve, officiers eeneghe corruptie, ghifte, huere of meyden nemen, cleyne oft groot, binnen den termijne van der zelve officie, ende datter deuchdelieken bevonden worden, dat men de zelve corrigeren metten sleutele”, t.t.z. dat men hem zou brandmerken met een gloeiende sleutel op de wang. Deze ontorende straf scheen de Gentenaren niet te zwaar om dit ergerlijk gebruik in het bestuur te beteugelen.

Zo verging het op 27 maart 1477 Roeland van Wedergrate, Philip Sersanders en Olivier de Grune “Omme tondeuchdelic ghouvernement, dat zij ghehouden hadden binnen deze stede van Ghendt, veele jaeren”. De vijfde april daarop volgend was het de beurt aan Jan van Melle, doch meestal ontsnapten de grote heren aan de meeste straffen. Zei Filips de Goede zelf niet : “Vorstelijk bloed smet niet”.

Over dat brandmerken schreef de Gentse rechtsgeleerde Philips Wieland omstreeks 1516 in zijn “Practycke criminele” : “Naar de costume van eenige plekken, immers te Gent, straft men de valsheid met het pelorijn en met sleutelen in het aangezicht en met verbanning; welk sleutelen de rechters zeer verafschuwen, omdat het aangezicht gemaakt is naar het aanschijn van God.” Onderzoek van de baljuwrekeningen over de XIVde, XVde en XVIde eeuw brengen aan het licht dat gedurende deze 300 jaar de straf nog geen 40 maal toegepast werd. Was de sleutel het gewone brandmerk, toch werd die niet altijd gebruikt. Ons is het geval bekend van Willem van der Sole, die te Wervik laken met een vals zegel verkocht had. Hij werd uitgeleverd, drie achtereenvolgende dagen ten toon gesteld en gebrandmerkt met het zegel dat hij voor het valse laken gebruikt had.

Na de middeleeuwen werd het brandmerk ook op andere misdaden dan vervalsing toegepast. Het werd toen echter veel vaker toegepast aangezien het niet meer in het gelaat maar op de rechter schouder gebrand werd, wat voor het gerecht het voordeel had dat de misdadiger overal als zodanig geïdentificeerd kon worden. Men gebruikte daarvoor als teken het wapen van de stad of de eerste letter van de gemeente waar het vonnis voltrokken was. Te Gent zijn in het Gravensteen nog brandijzers te zien met de letters “T F”, wat staat voor “Travaux Forcés” (dwangarbeid). Ook de aspot voor de gloeiende kolen is er aanwezig.

In 1791 werd het brandmerk bij ons afgeschaft, omdat het in het republikeins strafwetboek niet voorkwam. Maar de Franse wetten van 1 mei 1802 en 12 mei 1806 voerden de straf weer in. Daar waar deze wet in Frankrijk reeds in 1832 werd afgeschaft, bleef ze bij ons nog door de Hollandse periode en na de onafhankelijkheid in voege. Frans De Potter vertelt ons in zijn “Gent van den Oudsten Tijd tot Heden” dat hij de laatste strafuitvoering van die aard nog hoogstpersoonlijk bijgewoond heeft. Ze greep plaats op een schavot dat op de Korenmarkt voor het hoekhuis van het Klein Turkije getimmerd was.

In 1520 liet de Raad van Vlaanderen op het Veerleplein de boeken van Luther verbranden. Bij het doden van schadelijke dieren, zoals otters, vossen en wolven, kreeg men een beloning wanneer kop, poten en staart werden ingeleverd. Deze werden dan op de ingang deur gespijkerd. Nog afgrijzelijker was het aan de poort vastnagelen van de afgehakte vuisten van hen die zo vermetel waren de hand te slaan aan een grafelijk officier in de uitoefening van zijn ambt. In de 16de eeuw vond men deze zware straf niet



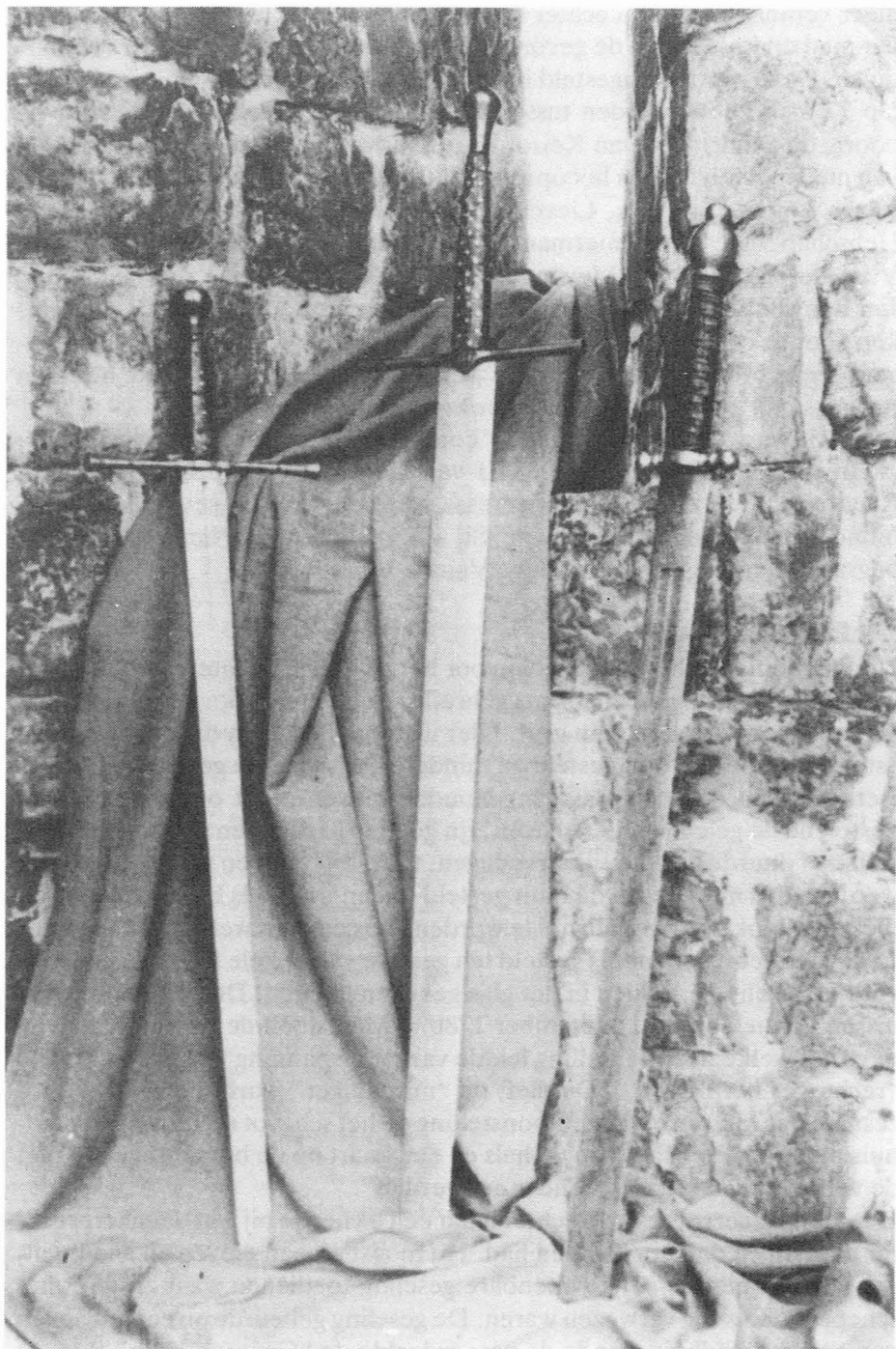


Fig. 7. Gentse gerechtszwaarden. Uit het Museum voor Gerechtsvoorwerpen in het Gravensteen. (Copyright Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie - Gent)

meer verantwoord. Om echter het exemplaire karakter ervan te bewaren, liet men op kosten van de gevonniste een wassen of metalen vuist vervaardigen. Deze werden opgesteld in het consistorie van de Raad.

Op 17 maart 1540 werden tussen de baliën van 's Gravensteen, voor de poort, op aandringen van Keizer Karel V, twintig "misdadigers overtuigd van medeplichtigheid in het oproer" onthoofd met het zwaard (Fig. 7). Het waren Louwerijn Claes, Lieven d'Herde, opperdeken van Gent, Lieven Hebschap, meester-timmerman, Simon Borluut, advocaat bij de Raad van Vlaanderen, Willem de Mey, goudsmid, Jan van Cortrycke, Jan de Munck, Jan Bauwens en Maarten van Anselare. Na de onthoofding werden de 9 lijken door de celbroeders in 's Gravensteen gedragen, waarna ze op de galgenberg te Meulestede op een rad werden gelegd, hun afgehakte hoofden op een staak gestoken als voer voor kraaien en raven.

In 1595 werd op het pleintje "de koningin der tooveressen" verbrand : "...In dit zelve jaer, upden XXIII van Decembre, es te Ghendt bijden Raedt van Vlaenderen een tooveresse verbrant, diemen seyde de coninghinne vande tooveressen te seyne. Sij was gheboren van Nienove ende was begravten ten Augustijnen", aldus Van de Vivere.

## **DE BOTERMARKT**

De Paradeplaats, het marktplein voor het stadhuis, de latere Botermarkt, werd eveneens als gerechtsplaats gebruikt. Echter niet voor de grote misdadigers, maar voor het klein grut. Hier werden dieven en dronkaards in de "stoc" of muilt ten toon gesteld en mindere booswichten gegeseld. De buit werd meestal naast de pas aangehouden dieven gezet om zodoende de bestolene de gelegenheid te geven zijn goed te herkennen. Deze "tentoonstelling" duurde gewoonlijk drie dagen, t.t.z. bij 't luiden van de werkklok werden zij 's morgens in de muilt gesteld om er 's avonds bij het luiden van diezelfde klok weer uitgehaald te worden. Zo een muilt werd op 14 augustus 1578 voor het schepenhuis gesteld ten gerieve van enkele leden van de burgerlijke wacht die te diep in het glas gekeken hadden. De Criminele Vonnissen vermelden op 1 september 1780 : "Men steelt de ijzeren balie van den trap welke naar de stalling leidde van de afspanning" de Kleine Krone "rechtover het Belfort". De dief, de "misdadiger" wordt veroordeeld tot zes jaren gevang en tot de tentoonstelling op het schavot rechtover het stadhuis met de twee balies aan de hals en een kaart op de borst dragende met de vermelding : "Straetschender en yzerdief".

Dergelijke "correctie" was echter maar een lachertje bij wat de scherprechter daar nu en dan nog te doen had. Hij moest nl. aan dieven en ander galgengebroed hier de eerste openbare geseling toedienen waar zij door het schepenvonnissen toe verwezen waren. De geseling gebeurde op een wagen en van aan het stadhuis diende de veroordeelde de "Grooten Keer" (Fig. 8) omgevoerd te worden, waarbij hij bij elke "vierweg" met de roede ge-

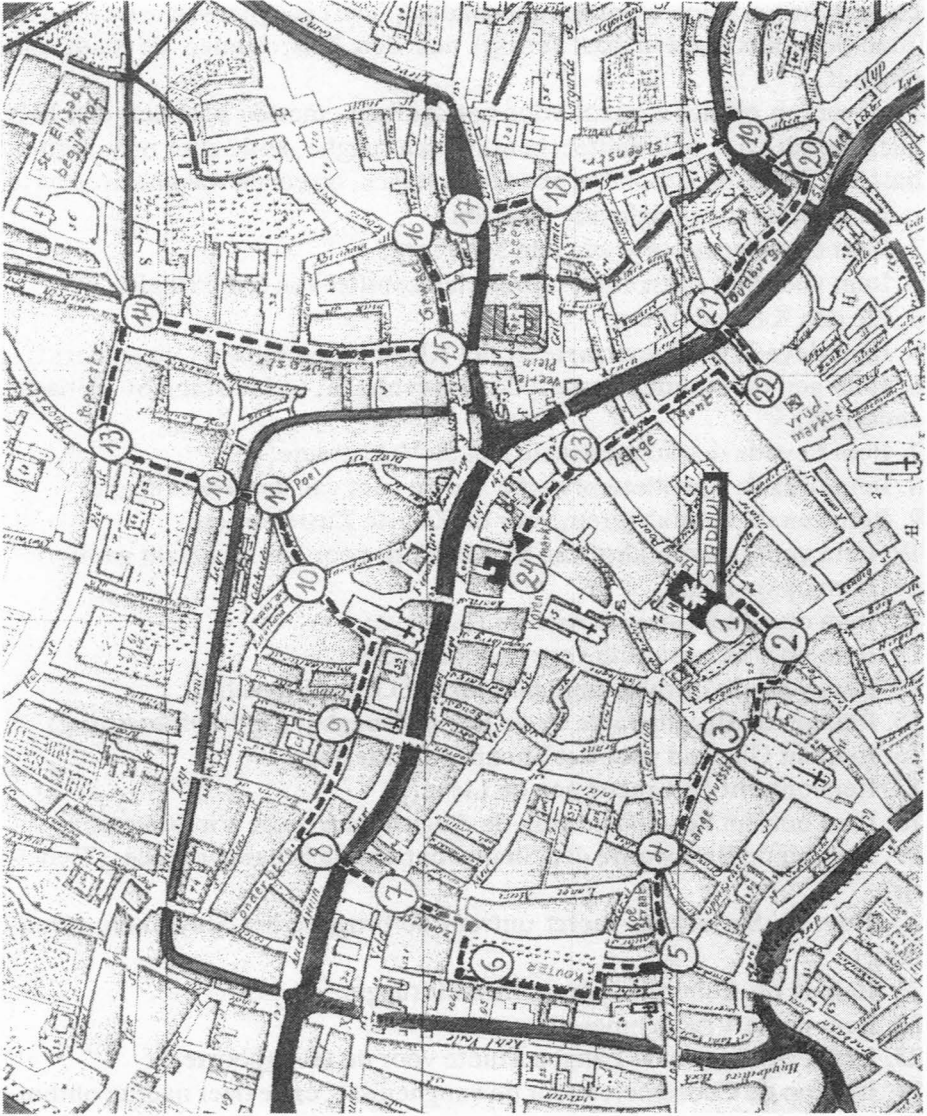


Fig. 8. De “Grooten Keer” met de 24 geselplaatsen vertrekkende aan het stadhuis en eindigend voor de stadsgevangenis op de Korenmarkt (E. Levis / Kaart Goethals 1796).

kastijd werd. Die “Groote Keer” moet inderdaad een lijdensweg geweest zijn voor diegenen die op de scherprechterswagen werden meegevoerd, als men bedenkt dat die een deel van de parochies van Sint-Baafs, Sint-Mi-  
 chiel, Akkergem, Sint-Jacob en Sint-Niklaas doorliep en niet minder dan 24 stand- en geselplaatsen telde : “actum den XXIII July 1695 :  
 Specifique declaratie van de vierweegsche van den Grooten Keer, alwaer

bij sententie crimineel worden ghecondempneert ghegheeselt te worden de quaetdoenders metten bast (strop) aen den hals, binnen de stadt van Ghendt.

1. Alvooren op het schavot voor het stadhuis, metten bast aen den hals ghegheeselt ende gebrandteeckent op den rugghe, ende daer naer metten bast aen den hals ghebonden aen eenen staeck, op eenen waeghen voorts te ryden naer de naervolghende plaetsen :

2. Item op d'Hoogpoorte aen den Sandberg;

3. Item voor Sint Janskerke, ontrent het capittel van Sinte Baefs;

4. Op den Kallanderberg;

5. Item t'eynde de Coeystraete by het Kleyn Vleeschhuys; (Vogelmarkt)

6. Item aen den Cauter ontrent de Duyvenhalle; (schietsand St.-Sebastiaansgilde)

7. Item t'eynde der Sonnestraete aen de Veldstraete;

8. Item over de Recollettebrugghe aen de voet van deselve brugghe;

9. Item aen de Predikheeren, voor de Zwarte Zusterstraete;

10. Item voor het kerckhof van St. Michiels, voor het Inghelant gadt;

11. Item op de Poele;

12. Item op d'Hoogstraete voor de Hautleye;

13. Item op d'Hoogstraete voor de Holstraete;

14. Item voor de Burghstraete ontrent het Groot Begynhof;

15. Item op de Burghstraete by de Hooghbrugghe; (onthoofdingsbrug)

16. Item int Ghewad voor het Thennepotstraetjen;

17. Item ontrent de Craene aen de Lieve;

18. Item ontrent het clooster van de Augustynen op de Vierweegsche;

19. Item bij de Brouwerije den Sleutel ontrent de Schaepbrugghe; (Tichelrij)

20. Item op Sluysekens merct ontrent de brugghe het Sluyseken; (Oud-burg)

21. Item in de Auburgh voor de Zuyvelbrugghe;

22. Item op de Vrydagmerct;

23. Item t'eynde van de Langhe Munte voor de Hoogpoorte;

24. Item op de Cooremerct voor de vanghenisse, ende daer naer te ontbinden (losmaken) ende afdoen van den waeghe, mitsgaeders te leeden in de vanghenisse..." Op een los blad dat bij het "Register Crimineel" van 1695-1697 gevoegd is, zijn enkele stopplaatsen gewijzigd. Zo is de standplaats aan de Kouter weggelaten maar daarentegen is een nieuwe voorzien aan het begin van de Mageleinstraat (kant der Ciperijstraat of Kalanderstraat).

### **OP 'T SINT-PIETERS**

Alhoewel het Sint-Pietersplein zoals wij het nu kennen tijdens het Ancien Régime nog niet bestond, werd omtrent de kapel wel "potjesmarkt" gehouden en voor de kloosterpoort grepen soms terechtstellingen plaats. Zo

lezen we bij Van den Vijvere : “Upden XXI Ougste (1601) was tsente Pieters een tooveresse verbrandt, die ghenaeamt was Willemijne, gheboren van Sente Pieters. Den XXX Ougste waeren tsente Pieters noch twee tooveressen verbrandt voor de cloosterpoorte, deene ghenaeamt Tanne Keerskens.”

### **ZAND DAAROVER**

Er waren echter enkele doodvonnissen die gezien hun aard niet op markten of openbare pleinen konden uitgevoerd worden. Het is eigenaardig dat het hier straffen betreft die in hoofdzaak aan vrouwen opgelegd werden. Het gaat nl. over het levend begraven en het verdrinken. Enkel vrouwen werden “door den put” geëxecuteerd. De veroordeelde werd gebonden in een graf gelegd. De beul smeedt er zand op met een schop, beginnende met de voeten, de benen, de romp en uiteindelijk het hoofd, waarop hij in de put sprong en het mulle zand hard aantrappelde, zodat de vrouw sneller verstikte. Zo vaarde het - wegens onbekende redenen - Maria Van Brussel in 1307 en Elisabeth Bellincx in 1378. Elisabeth Boens deelde haar lot in 1402, omdat ze gebannen zijnde, weer in het land gekomen was. Elisabeth Beens in 1416 voor aansporing tot moord, Margaretha Padedaele in 1418 (idem), Johanna Maronière in 1528 wegens kindermoord, Martina Rijcx in 1538 (redenen onbekend), Lievina Palincx in 1543, om in kennis te zijn van oproerplannen en deze niet bekend gemaakt te hebben en ten laatste een jonge vrouw in 1550 wegens dubbele kindermoord. De meeste van deze executies grepen plaats bij “de galg van den Raad” op de Brugsesteenweg te Maria-kerke.

De strafplaats voor diegenen die zich aan oudermoord schuldig hadden gemaakt was gelegen omstreeks de Rode Torenkraai. Daar stond vroeger een rode bakstenen stadspoort, een toren, aan “het pas” over de Leie. Hier werd in 1452 “de booze Christina om haer schelm-stucken gestraft” “Een weldadig man, die met den koophandel eene aanzienlijke fortuin had vergaerd, leefde in de goede stad Gent, met zyn eenig kind, Christina genoemd. Zy hadden samen een hemelsch geluk op aerde kunnen genieten : maer de dochter had gedurig omgang met ongebondene personen, verachtte de heilryke vermaningen des grysaerds, en deed haren zin. Op zekeren ochtend vond men den ouden koopman in zyn huis vermoord ! Christina en de schatten haers vaders waren verdwenen : geen twijfel of men vermoedde haer pligtig te zyn. Zy werd opgespoord op den 1<sup>en</sup> Sinxendag gevangen bekende zy de moordenaress haers vaders, en onderging de straf voor zulke afschuwelijke misdaed bereid : “Zy wierdt in een koey-vel genaeyt, en van den rooden Thoren in de Revier geworpen !””, aldus J.J. Steyaert.

Enkele gruwelen waar we nog niet over gesproken hebben en die men het volk vertoonde, “opdat het zich wachten zou de misdaden van de gestraften te begaan” zijn :

(Het jaartal tussen haakjes is dat waarin ze volgens Van Werveke voor het eerst in de archieven aangetroffen werden)

- De tong splijten (1430).
  - Verboden Engels laken op de Vrijdagmarkt verbranden (1434).
  - De tong met een gloeiend ijzer doorboren (1440).
  - Het haar van een vrouw afbranden (1459).
  - Het haar afsnijden (1493).
  - De twee oren afsnijden (1505).
  - Een stuk van de tong afsnijden (1511).
  - Een lid van een vinger afsnijden (1518).
  - Een vinger afsnijden (1526).
  - De wang met een gloeiend ijzer doorboren (1527).
  - De galg doen kussen en het haar en het aangezicht verbranden (1542).
  - Ontkleden tot op het hemd om openlijk schuldbekentenis te doen (1543).
  - De tong afnijpen (1548).
  - Met een mantel van roeden bekleeden (1599).
- Tot daar de waaier van beulswerken.

### **“NE GROOTEN DIEF EEN GROOT STROP”**

Gentenaars zijn niet alleen “stroppen”, ze gebruiken het woord regelmatig in zegswijzen en uitdrukkingen. Wie zich bvb. moedwillig aan gevaar of verlies blootstelt, “doet zijn eigen ne strop om den hals” of “zet zijn eigen in ’t strop”. “Hij is bezig mee zijn strop te draaien”, hij is daden of misdrijven aan ’t begaan die hem langzaam maar zeker naar de galg zullen leiden. “Het strop is het loon van wie het stelen is gewoon” leest men in 1730. Voor iemand die voor niets goed is, “ne nie(t)weerd”, zegt men, “dat hij ’t strop niet weerd is” en van iemand die zeker “den bak” gaat invliegen “dat hij al mee ’t strop in zijne zak loopt”.

Wie oliedom is, is “zo dom of ’t hout van de galg.” “Hij zal nog onder de galg begraven worden” werd weer gezegd van iemand die het slechte pad opgaat. Wie op het nippertje aan een groot gevaar ontsnapte “was van de galg gevallen”. Verraadde men zichzelf, dan had men “zijn eigen aan de galg geklapt”. Slimmerikken “kenden genoeg de tale om hulder niet aan de galg te klappen”. Wanneer men zich aan een kleinigheid schuldig gemaakt had, zei men om zich te verontschuldigen : “’t ergste dat er kan van komen is de galg”. Wanneer men ergens veel kabaal over maakte, dan heette dat “meer lawijt maken dan zeven dieven aan de galg”. “Hij zal de galg niet ontlopen” of “Hij heeft de galg verdiend”, betekenen beide dat hij nog wel in de gevangenis zal geraken. “Scheen (scheiden) gelijk nen hond van zijnen str...” wordt hier : “Van iemand scheen gelijk den hangman van de galg” en als de deugnieterij zo op iemands gezicht te lezen stond, dan “zat de galg in zijn ogen”. Wou men dat iets bleef hangen, dan zei men : “Laat dat maar aan de galg waaien!”.



Fig. 9. Gill. Van Geert kroop weer voor Ghendtsche Tydinghen in zijn potlood en schetste voor ons : "Galgespijze".

Ook het boek "Proverbes" en "Criminele Processen" zijn een rijke bron van uitdrukkingen :

De deposante schreemende gy francken kont, ge sult nogh aen den galghe waeyen, het gonne hij hoorende al dreutende is wegh gegaen." (Crim. Proc. 1776).

“... Men diende hem (de moordenaar) galghe boven galghe te hangen.” (Crim. Proc. 1725)

“Al waren alle boomen galgen, men moet eten” (nood breekt wet) (Prov. 17, 1568).

“Patienten (terdoodveroordeelden) werden alle predicanten onder de galghe” (Prov. 42, 1568).

“Ten baet gheen wambaies (wambuis) voor de galghe”, dat zal U niet helpen (Prov. 56, 1568).

“So suyper als de galghe van dieven”, niet zuiver op de graat. (Prov. 101, 1568).

“Een galgebroke, een galgelap” of “galgespijze” was geboren voor galg en rad. Iemand met een boeventronie had “een galgemuile” of “een galgesmoel”. De geestelijke die bij halsrechten de patient bij stond om hem “kerkelijken troost” te verschaffen heette men een “galgepater”. De stadssoldaten die aan de galg moesten waken zodat er geen lijken van de galgenberg verdwenen noemde men “galgewachters”. Het was een schimpnaam gegeven aan stadssoldaten en politiebedienden. In 1714 lezen we opnieuw in Criminele Processen dat iemand veroordeeld wordt voor “injurien als fielt, schelm, ghalghewachter” en in 1775 voor “injurien als diefleyder, galgerechter” (hij die de galg opricht).

### **GEEFT HEM VAN DE ROE**

“Van de roe krijgen” is slaag krijgen. Houdt men iemand in bedwang, dan “houdt men hem onder de roe”. “Is de roe van ’t gat”, dan is het gevaar echter geweken :

“Als de roe is van den eers,  
soo hout de Duyvel weer de keers.”

(Sterre-Kycker, nov. 1675)

“Menich maeckt eene roede tsijs selfs eerse (achterste)”, velen werken zichzelf in moeilijkheden. (Prov. 89, 1568). “De roe ligt in de pisse” zei men als ze gereed lag om te slaan, om te straffen. Figuurlijk bedoelde men er mee dat men zich aan een strenge berisping mocht verwachten, zoiets in de zin van : “Uw part staat op de buize”. Dit is helemaal geen gemene uitdrukking maar naar waarheid gezegd en letterlijk genomen. Vroeger werden de twijgjes of zwepen waarmee moest gekastijd worden soms in urine of pekeld gedrenkt, om de pijn bij het geselen nog te vermeerderen, gezien dit een branderig gevoel veroorzaakte in de open wonden.

Was men aan iemand onderworpen, dan “stond men onder iemands roe”. “Noch ter roe, noch ter hand” werd over kinderen gezegd : “Ge zoudt met dat kind altijd ter roe of ter hand moeten zijn”, wegens zijn ongehoorzaamheid altijd klaar moeten staan om het te straffen. Ouders hadden vroeger van kinderpsychologie niet zoveel kaas gegeten en gebruikten daarbij wel eens de “martinee” (martinet) om hun lieverdjes “een dzjoefeling” te ge-



ven, in plaats van hem te gebruiken om kleren of kussens uit te kloppen. De martinet was een soort korte zweep met een houten handvat waaraan een zevental gevlochten koorden of leren riempjes hingen. Ik herinner me nog dat mijn grootmoeder er een bezat, maar buiten een paar goede “soefletten” heb ik van het mens nooit van de roe gehad. Maar soms was de drift toch groter dan de schrik voor de straf en vonden we dat “een kirmesse toch een geeseling waard was”. Doch  
“Selden slaet Godt met twee roeyen,  
Soo U goede wercken groeyen”.  
(Hemelmaanden, juli, 1687)

### **MOORD EN BRAND**

Wie “t Kot overhoop schreeuwt, roept moord en brand”. Was iemand dood, dan was hij “de moord gesteken”. We vinden dit gezegd in een tekst uit 1568 : “Dat niemant gheen huudt (huid) coepen een sal up beesten, die de moort ghesteken sal hebben”. Was men bang van iets of hield men ergens niet van, dan “hield men er van gelijk ne moordenare van ’t schavot”. Men sprak ook wel eens van “moorders” als men moordenaars bedoelde zoals men in “Beroerlicke Tyden” kan lezen : “... roovers en moorders”. Een straat of een gevaarlijke uithoek, waar slecht volk woonde “nen uitkant” was “ne moordeneershoek” of “ne moordhoek”. In het “Politie-Boeck” van 1661 lezen we : “... ’t is eenen vuylen moort - hoek, daer hun bij nachte dieven ende schelmen retireren”. Een Gents straatje met dergelijke reputatie was de Nopsteeg, het Papegaaistraatje, dat men wel eens het “moordenaersstraatje” noemde. We mogen het niet verwarren met de huidige Papegaaistraat aan de Rozemarijnbrug; hier wordt het straatje bedoeld dat eertijds van de Kammerstraat naar de Onderstraat liep, en dat verdween door het trekken van de Borluutstraat - de huidige Belfortstraat - in 1900. Ook in Hukkelgem was er in 1745 sprake van een Moordenaarsstraatje.

### **BEULENWERK**

“Hij zal nog op ’t schavot sterven” zei men over een nietdeug. Een slechte kerel noemde men “een slecht stuk brandhout”. “Ik late mij vierendelen als ’t niet waar es” of “- als ik er iets van versta” gebruikte men om zijn beweringen kracht bij te zetten.

“Ge kunt alleen eten, gelijk den beul” zei men als men te laat kwam voor de maaltijd. “Bij den duvel te biechten gaan” wordt hier : “Tegen den beul te biechten gaan”. Wanneer iemand benadeeld werd, “werd zo goed voor hem gezorgd gelijk den beul voor zijn kalanten”. “’t es nen beul (beulin) voor zijn kinders” hoorde men al eens zeggen over ontaarde ouders en “nen beulder” is iemand die met iets of iemand beult.

Wat jullie hier nu aan Gentse taalschat voorgeschoteld kregen was het

“beulsmaal” want om de twee maand enkele artikels aan mekaar breien is beulenwerk...

## **BIBLIOGRAFIE**

- “Gedenkbladen uit het leven onzer voorvaders” A. Van Werveke, 1936.
- “Bijdragen tot de Geschiedenis en de Oudheidkunde van Vlaanderen”, A. Van Werveke, 1927.
- “Pages d’Histoire locale Gantoise”, Prosper Claeys, 1894, deel 3.
- “Te schande op de Vismarkt”, V.I.A.T., 1983.
- “Gentse merkwaardigheden”, Karel Haerens, 1980.
- “Liederenbundels” uit de bibliotheek van de Koninklijke Bond van Oostvlaamse Volkskundigen, doos 17 & 18.
- “800 jaar Gravensteen”, Dienst Monumentenzorg en Stadsarcheologie, 1980.
- “Gents Woordenboek”, Lodewijk Lievevrouw-Coopman, 1974.
- “Volledige beschrijving van Gent,...”, J.J. Steyaert, 1857.
- “Chronycke van Gendt, door Jan van den Vijvere en andere aanteekenaars der XVIe en XVIIe eeuw”, Frans De Potter, 1885.
- “Gand, Guide historique et topographique de la ville”, Librairie générale de Ad. Hoste, 1883.
- “Origines, description et histoire des principales villes de la Belgique : Gand monumental et pittoresque”, Hermann Van Duyse, 1884-1900.

Eddy LEVIS

---

## **BIBLIOGRAFIE**

Onlangs verscheen het boek **“De Koninklijke Maatschappij en aloude Rederijderskamer MARIAKRING-MARIEN THEEREN in het Gentse stadsbeeld”**. Het is een uitgave van het “Marcus Vaernewijckfonds” en werd samengesteld door de Ondervoorzitter van de Kring, de Heer Pierre Bourgonjon. Om alle misverstand te vermijden vestigen wij er onmiddellijk de aandacht op dat dit boek niet mag verward worden met het boek dat in 1978 uitgegeven werd door de Provincie Oost-Vlaanderen “Opkomst en bloei van de Gentse Rederijderskamer Marien Theeren”.

Alhoewel ook de Rederijderskamer ter sprake komt, gaat het hier voornamelijk over de in 1858 gestichte Kring die aanvankelijk de naam “Maria-kranen” droeg.

Aangezien Gentse verenigingen die meer dan 130 jaar oud zijn, niet zo talrijk zijn denken wij wel dat de meeste van onze lezers geïnteresseerd zul-